

Wat is een AAN/UIT-factor?

Wat is dat toch met Bas? Als hij, bijvoorbeeld tijdens het eten, eenmaal begint met praten, dan kletst hij maar door. Als moeder naar zijn bord wijst (zo van: eet even door, joh) dan neemt hij een hap, kauwt twee keer en... daar komt weer een stroom aan woorden. Het gekke is: wanneer er bezoek is, is Bas stil. Ook als hem iets gevraagd wordt – over een onderwerp waar hij normaal eindeloos over kan vertellen – zegt hij nauwelijks iets.

Of neem Miriam. Ze klaagt dat niemand op school met haar wil spelen. Vader en moeder zijn met de leerkracht gaan praten en die geeft aan dat Miriam inderdaad regelmatig alleen op het schoolplein staat. Ze speelt niet mee met andere kinderen, het is alsof ze wacht tot er iemand naar háár toekomt. Laatst heeft moeder klasgenootje Kaja bij hen thuis uitgenodigd en leuk dat die twee speelden met elkaar! Miriam kan het dus wel. Hoe komt het dan dat ze op school zo alleen is?

Dit boek gaat over gedrag dat de ene keer helemaal AAN staat en een andere keer – ineens – helemaal UIT. Of dat regelmatig UIT lijkt te staan en dan – ineens – vol AAN gaat. Ik noem dit: gedrag met de AAN/UIT-factor. Het kan bij alle mensen voorkomen (van klein tot groot), maar in dit boek vertel ik vooral hoe dergelijke gedrag er bij kinderen uit ziet.

Het gaat dus om gedrag waar een kind het ene moment helemaal mee in verbinding is en duidelijk kwaliteiten in laat zien. Bas praat bijvoorbeeld veel, maar ook goed: hij gebruikt moeilijke woorden op de juiste manier, hij weet met zijn verhalen ieders aandacht vast te houden. En als Miriam met Kaja speelt, dan geeft ze blijk van een voor haar leeftijd uitzonderlijk goede samenwerking en wederkerigheid. Maar een ander moment is het kind datzelfde gedrag helemaal kwijt en lijkt er eerder sprake van een achterstand. Zoals Bas die stil is en de woorden niet weet te vinden. En Miriam, die op school niets laat zien van een goede samenwerking en alleen staat op het plein.

Kenmerken

Elke AAN/UIT-factor is uniek, vanwege de persoonlijkheid van het kind, de thuissituatie en de levensomstandigheden. Niettemin zijn er kenmerken die alle kinderen met een AAN/UIT-factor gemeenschappelijk hebben. Hoe is een AAN/UIT-factor te herkennen?

Veel/weinig

Soms laat een kind veel van het gedrag zien, soms juist weinig. Beter is om te zeggen: soms té veel en soms té weinig. Want als het gedrag AAN staat is het extreem aanwezig, en als het UIT staat is het compleet afwezig. Er is dus niet sprake van een stabiel midden met af en toe wat uitschieters naar boven of beneden – zoals bij de meeste kinderen. Nee, je herkent duidelijk een alles of niets werking.

Niet stuurbaar

Het gedrag is voor het kind niet stuurbaar. Hij heeft er geen grip op. Als de knop op AAN staat kan hij hem niet uitzetten, en als de knop op UIT staat krijgt hij hem niet op aan. En, heel vervelend: het gedrag is vaak UIT als het er moet zijn, en AAN als het niet uitkomt. Bas praat tijdens het eten honderduit en heeft zijn bord nog halfvol als iedereen al klaar is. Niet zo handig. Is er bezoek en wordt hem iets gevraagd, dan blokkeert hij en weet niets te zeggen. Niet zo fijn.

Zelf niet herkennen

Heel kenmerkend voor dit gedrag: als je een kind erop wijst, weet hij niet waar je het over hebt. Hij herkent het niet bij zichzelf. Zelfs als hij té veel van het gedrag laat zien, zoals Bas die veel praat, kan hij het niet plaatsen als je zegt: hou nou eens even je mond! Hij kijkt je verbaasd aan: waar heb je het over?

Eigen manier van doen

In het betreffende gedrag is het kind heel ‘eigen’, soms ook eigenzinnig. Hij doet dingen op zijn geheel eigen manier. Hij maakt keuzes die ongebruikelijk zijn en onlogisch aandoen. Hij past strategieën toe die omslachtig en veel te ingewikkeld lijken. Maar, voor hem werkt het.

Dubbele gevoelens

Het kind heeft met betrekking tot het gedrag dubbele gevoelens. Als het AAN is, is hij in een flow. Hij voelt zich ontspannen en heeft plezier in wat hij doet. Is het echter UIT, dan is hij down. Hij oogt onzeker, voelt zich gespannen, nerveus en beklemd.

Specifieke interesses

Het gedrag gaat gepaard met specifieke interesses, die samenhangen met de betreffende factor. En in die interesses zien we hetzelfde veel/

weinig-patroon: het ene moment gaat een kind er volledig voor, een ander moment wil hij er niets (meer) van weten. Bij de factor 'Leren en weten' bijvoorbeeld kan een kind erg van boeken houden en de hele dag willen lezen, maar ineens kan die interesse omslaan en raakt het kind geen boek meer aan. Het kan ook zijn dat het kind juist opvallend *niet* van boeken of lezen houdt, maar ineens gegrepen wordt door dat éne boek en het in één ruk uitleest.

Verdere aspecten

Naast genoemde kenmerken zijn er meer opvallende aspecten aan een AAN/UIT-factor. Aspecten die door ouders worden waargenomen en die zij noemen wanneer ze hulp zoeken voor het gedrag van hun kind.

Gevoeligheid

De ouders nemen waar en geven aan dat hun kind erg gevoelig is. Hij doet veel indrukken op en is daar op een gegeven moment zeer moe van (overprikkeld). Ik duid dat als volgt. De AAN/UIT-factor is een geïsoleerd stukje binnen het totale zijn van een kind. Een stukje waarvan de deur wagenwijd open staat. Dat merkt het kind zelf niet op (kenmerk van een AAN/UIT-factor: zelf niet herkennen). Door die open deur komt er ongemerkt van alles bij hem binnen – indrukken, sferen, prikkels – en die beïnvloeden zijn gemoedstoestand. Hij wordt moe, afwezig, angstig, prikkelbaar, bot, agressief. De mensen om hem heen merken dat op, hijzelf (opnieuw) niet. Maar op een gegeven moment wordt de angst of de vermoeidheid vanzelf zo hevig dat het kind er wel degelijk iets van merkt. Maar, hij heeft er geen grip op (kenmerk van een AAN/UIT-factor: niet stuurbaar) en daarom geen idee waar zijn gevoelens vandaan komen en wat hij eraan kan doen. En, heel kenmerkend voor dit proces: hij vergeet. De herinnering gaat al snel ook UIT, waardoor het kind een volgende keer, in eenzelfde situatie, opnieuw de deur wagenwijd open heeft staan, indrukken opdoet en vermoeid raakt – zonder er grip op te hebben.

Verkeerde timing

Ouders merken regelmatig op dat hun kind gedrag laat zien op een ongeschikt moment. De timing is verkeerd. Dus nét als vader aan het bellen is, trekt zoon Jelle hem dwingend aan de mouw omdat hij iets wil vertellen over wat gisteravond op tv was. Terwijl vader voor het telefoontje geruime tijd in alle rust aanwezig was en Jelle zijn verhaal kon doen. Maar toen zei hij niets. Bovendien is 'iets vertellen over wat gisteravond op tv was' niet dringend, maar het is alsof Jelle die timing niet goed aanvoelt. Voor dit aspect is een goede verklaring te geven.

Het kind heeft geen grip op het AAN/UIT-gedrag, dus kan het ook niet sturen of gericht hanteren. Ineens springt het op AAN en laat hij het gedrag vól zien¹. Het is natuurlijk zo dat alle kinderen wel eens gedrag vertonen op een ongeschikt moment, maar in dit geval is het extremer: het doet zich iedere keer weer voor, maar alleen bij dat specifiek gedrag. En, heel opvallend, het kind is er niet op te corrigeren. Dat brengt me bij het volgende aspect.

Niet te corrigeren

Ik gaf al aan dat het kind geen grip heeft op het AAN/UIT-gedrag en datzelfde geldt voor de ouders: zij hebben geen grip op het gedrag van hun kind. Zij lijken hem iedere keer weer te moeten vertellen dat het gedrag (op dat moment) niet gepast is. Vader vertelt Jelle na het telefoongesprek dat hij niet gestoord wil worden op zo'n moment. Jelle knikt, hij begrijpt het. Maar een dag later vraagt Jelle opnieuw aandacht terwijl vader aan het bellen is. Het AAN/UIT-gedrag is dus niet of nauwelijks te corrigeren. Ouders gaan daar wisselend meer om. Soms met boosheid ('Nou is het klaar, húp naar je kamer jij!'), omdat zij vinden dat hun kind weigert te luisteren of opzettelijk ongehoorzaam is. Soms met verwijten ('Waarom doe je het nou wéér, ik word er gék van!'), omdat zij wanhopig zijn dat het gedrag maar niet verandert. Soms met berusting ('Onze dochter neemt weinig van ons aan'), omdat zij zich er inmiddels bij hebben neergelegd dat het gedrag toch niet te veranderen is.

Onzekerheid

Ouders zien bij hun kind een grote onzekerheid. Het kind voelt zich anders, is gespannen, is faalangstig of haakt af. Die onzekerheid heeft meerdere oorzaken:

- Wanneer het gedrag op UIT staat wordt er toch actie van het kind gevraagd. Het gedrag moet dan op AAN, maar dat lukt niet (kenmerk van een AAN/UIT-factor: niet stuurbaar). Dat voelt als in een vacuüm zitten of een black-out hebben. En dat kan erg onzeker maken. Mieke bijvoorbeeld zit normaal nooit om woorden verlegen. Maar op de dag dat ze een spreekbeurt moet houden voor de klas, weet ze geen woord uit te brengen. Terwijl ze thuis haar tekst geoefend heeft en alles uit het hoofd kende, weet ze nu écht niet wat ze moet zeggen. Ze krijgt een hoofd als een boei en stamelt maar wat. Uiteindelijk barst ze in huilen uit en mag van de leerkracht weer op haar plek gaan zitten (en na een paar minuten, ineens, weet ze alles weer..).
- Wanneer het kind meerdere keren heeft meegemaakt dat het gedrag op UIT stond kan hij faalangstig worden voor nieuwe

momenten. Dit is dus geen onzekerheid op het moment van moeten presteren (zoals hierboven beschreven), maar een onzekerheid voor toekomstig falen. Een jaar later, in een nieuwe klas, moet Mieke weer een spreekbeurt houden. Al dagenlang heeft ze buikpijn en kan ze er niet van slapen. De angst dat ze haar tekst weer kwijt zal zijn en vooral dat ze dat gevoel weer zal hebben dat er niets is (dat vacuüm), maakt haar zeer onzeker.

- Wanneer het gedrag vol op AAN staat kan het kind daarop gecorrigeerd worden (want het is te veel), maar hij heeft geen idee wat hij verkeerd doet (kenmerk van een AAN/UIT-factor: zelf niet herkennen). Karen Hamaker daarover:

*'Het [kind] ziet niet wat het doet, het snapt dus ook de terechtwijzing niet. Het voelt zich onbegrepen. Als er dan straffen gaan volgen omdat 'het maar niet wil luisteren', zal het zich afgewezen voelen, en is de kans groot dat het kind zich heel onzeker gaat voelen, onbegrepen en onveilig.'*²

Het kind heeft het gevoel geen controle te hebben op de boosheid of de kritiek van een ander, want hij snapt niet wanneer die komt. Hij weet niet wat er van hem verwacht wordt en raakt wanhopig of in de war. Hij gaat conclusies trekken: 'er klopt niks aan mij' of 'mensen zijn niet te vertrouwen' (want ze worden 'zo maar' boos).

De onzekerheid is dus vaak verbonden met zowel de UIT-kant als de AAN-kant. Het zal je daarom niet verwonderen dat een AAN/UIT-factor voor kinderen kan voelen *als écht niet* leuk, als een onbetrouwbaar stukje in jezelf waar je helemaal niks aan hebt.

Irritatie oproepen

Het kind met een AAN/UIT-factor roept op een of andere manier irritatie op bij anderen. Zonder dat zij duidelijk kunnen aangeven waarom zullen ouders en leerkrachten merken dat zij een bepaalde ergernis voelen bij dit kind. 'Was hij maar niet zo ...' is een gevleugelde uitspraak of gedachte bij een kind met een AAN/UIT-factor, of 'Je moet ook niet altijd ... doen!' Ouders die meerdere kinderen hebben, waarvan er één een AAN/UIT-factor heeft, zullen zich realiseren dat ze juist dat ene kind vaker ergens de schuld van geven, zonder eigenlijk te begrijpen waarom ze dat doen.

Van buitenaf

Ouders merken dat hun kind te maken heeft met 'gedoe' van buitenaf, dat samenhangt met de betreffende factor. Dat gebeurt vaker dan normaal, of – als het eenmalig is – heftiger dan normaal. Bij de factor

'Leren en weten' bijvoorbeeld kan een kind (meerdere malen of een keer erg heftig) te maken krijgen met een leerkracht waar het absoluut niet mee klikt. Een kind met de factor 'Verbinding' kan meemaken dat andere kinderen plotseling het contact met hem verbreken (geen vriendjes meer willen zijn) of dat een goede, hechte vriendschap ineens stopt. Bij dergelijke omstandigheden van buitenaf gaat het dus vaak om ingrijpende gebeurtenissen voor kinderen. Ouders vragen zich af: 'Waarom moet óns dit nou weer overkomen?', omdat het bij hun kind (rond die betreffende factor) altijd anders gaat dan bij andere kinderen, waar alles soepel lijkt te verlopen.

Kwaliteiten

Op het moment dat de factor op AAN staat zien ouders dat het kind kwaliteiten heeft en die passen bij de betreffende factor. Een kind met de factor 'Zelfvertrouwen' bijvoorbeeld kan een natuurlijk leiderschap bezitten; andere kinderen vragen hem als vanzelf om oplossingen te bedenken. Bij de factor 'Originaliteit' kan een kind een opvallende creativiteit aan de dag leggen. Bij de factor 'Leren en weten' kan een kind mogelijk goed schrijven en weet een echt boekje te maken; of hij kent al op zeer jonge leeftijd alle automerken uit zijn hoofd.